

УДК 351

DOI: 10.35432/tisb332025333264

Світлана Щербак

*к.ю.н., доцент кафедри права та публічного управління,
Сумський державний педагогічний університет ім. А.С.Макаренка
<https://orcid.org/0000-0002-9969-3817>
e-mail: svetamargo31@ukr.net*

Данііл Рєпін

*аспірант кафедри бізнес-економіки та адміністрування,
Сумський державний педагогічний університет ім. А.С.Макаренка
<https://orcid.org/0009-0007-4657-7605>
e-mail: daniil.repin2013@gmail.com*

ЕЛЕКТРОННІ ГРОШІ ТА ВІРТУАЛЬНІ АКТИВИ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ВИКОНАВЧОГО ПРОВАДЖЕННЯ

У статті проаналізовано правову природу електронних грошей та віртуальних активів у контексті цифровізації виконавчого провадження в Україні. Розглядаються різні підходи до визначення електронних грошей, зокрема азійський, європейський та український, а також розглядаються відповідні положення національного та європейського законодавства. Також висвітлено динаміку емісії електронних грошей банками в Україні з 2021 по 2024 рік, відзначаючи зменшення кількості учасників ринку, що, ймовірно, спричинено посиленням регулювання та переходом до віртуальних активів. Окрему увагу приділено правовому статусу віртуальних активів згідно з українським законодавством. Хоча Закон України «Про віртуальні активи» формально вводить це поняття, він залишається неузгодженим із чинним законодавством, особливо в частині примусового виконання. Наразі відсутній комплексний правовий механізм звернення стягнення на віртуальні активи, що створює перешкоди для виконання судових рішень. У статті пропонується порівняльний аналіз понять «віртуальні активи», «криптовалюти» та «електронні гроші» за низкою критеріїв для висвітлення їхніх відмінностей та спільних рис. Це порівняння має на меті уточнити термінологію та виявити прогалини в регулюванні, що перешкоджають зусиллям у сфері примусового виконання. Проблема «холодних гаманців» розглядається як особливий виклик у виконавчому провадженні, оскільки вони функціонують поза межами досяжності традиційних інструментів примусового виконання через свою децентралізовану та часто офлайн-природу. Ця технічна автономність ускладнює відстеження, арешт та стягнення активів, створюючи як правові, так і практичні труднощі. З огляду на триваючу цифровізацію виконавчих процедур, дослідження наголошує на важливості розробки спеціалізованих інструментів для ідентифікації, заморожування та стягнення цифрових активів. Розглядаються перші кроки Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами (АРМА), яке розпочало співпрацю з криптобіржами та використання криптовалютної аналітики. Однак ці ініціативи наразі є фрагментарними та не мають міцного законодавчого підґрунтя. Також аналізується українська судова практика, зокрема у кримінальних та цивільних справах, що стосуються віртуальних активів. Хоча суди почали розглядати питання арешту та стягнення активів, відсутність деталізованих процесуальних механізмів часто робить ці рішення неможливими до виконання на практиці.

Стаття доходить висновку про нагальну потребу комплексного правового регулювання електронних грошей та віртуальних активів у межах системи примусового виконання. Це включає адаптацію виконавчого законодавства, посилення технічних можливостей та розвиток міжвідомчої співпраці. У ширшому контексті узгодження

українського регулювання з Регламентом MiCA матиме вирішальне значення для забезпечення правової визначеності, зміцнення фінансового управління та інтеграції у світову цифрову економіку.

Ключові слова: електронні гроші, віртуальні активи, криптовалюта, регулювання, стягнення, цифровізація, публічне управління, виконавче провадження, фіатні гроші, нефіатні гроші.

Svetlana Shcherbak

*PhD in Law, Associate Professor of
the Department of Law and Public Administration,
Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko
<https://orcid.org/0000-0002-9969-3817>
e-mail: svetamargo31@ukr.net*

Daniil Riepin

*PhD-student of the Department of Business Economics and Administration,
Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko
<https://orcid.org/0009-0007-4657-7605>
e-mail: daniil.repin2013@gmail.com*

ELECTRONIC MONEY AND VIRTUAL ASSETS IN THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION OF ENFORCEMENT PROCEEDINGS

The article analyzes the rapid development of e-commerce, digital payment systems, and the growing role of cryptocurrencies have triggered a transformation in the understanding and application of financial instruments such as electronic money and virtual assets. These developments pose significant challenges for public administration, particularly in the context of enforcement proceedings. One of the key issues is the insufficient theoretical and legal framework to support the enforcement of obligations involving digital assets, especially considering their decentralized nature and the absence of clear regulatory procedures.

This article analyzes different approaches to defining electronic money, particularly the Asian, European, and Ukrainian perspectives, and examines the relevant provisions of both national and European legislation. It also outlines the dynamics of banks issuing electronic money in Ukraine from 2021 to 2024, noting a decline in market participants likely caused by regulatory tightening and the shift toward virtual assets. A separate focus is placed on the legal status of virtual assets under Ukrainian law. Although the Law of Ukraine «On Virtual Assets» formally introduces the concept, it remains inconsistent with existing legislation, especially regarding enforcement. There is currently no comprehensive legal mechanism for enforcing virtual assets, which creates obstacles to the implementation of court decisions.

The article proposes a comparative analysis of «virtual assets», «cryptocurrencies», and «electronic money», using several criteria to highlight their differences and overlaps. This comparison is intended to clarify terminology and reveal gaps in regulation that hinder enforcement efforts.

The issue of cold wallets is discussed as a particular challenge in enforcement, as they operate beyond the reach of traditional enforcement instruments due to their decentralized and often offline nature. This technical autonomy complicates asset tracing, seizure, and recovery, presenting both legal and practical difficulties. Given the ongoing digitalization of enforcement procedures, the study emphasizes the importance of developing specialized tools for identifying, freezing, and recovering digital assets. It examines the preliminary efforts of Ukraine's Asset Recovery and Management Agency (ARMA), which has begun collaborating with crypto exchanges and utilizing

cryptocurrency analytics. However, these initiatives are currently fragmented and lack a solid legislative foundation.

Ukrainian judicial practice is also considered, particularly in criminal and civil cases that involve virtual assets. While courts have started addressing asset seizure and enforcement issues, the lack of detailed procedural mechanisms often leaves these decisions unenforceable in practice.

The article concludes that comprehensive legal regulation of electronic money and virtual assets within the enforcement framework is urgently needed. This includes adapting enforcement legislation, enhancing technical capabilities, and fostering inter-agency cooperation. In the broader context, aligning Ukrainian regulation with the MiCA framework will be crucial for ensuring legal certainty, strengthening financial governance, and integrating into the global digital economy.

Keywords: electronic money, virtual assets, cryptocurrency, regulation, enforcement, digitalization, public administration, enforcement proceedings, fiat money, non-fiat money.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Створення нових форм організації електронної комерції та Інтернет-торгівлі, переміщення значної частини грошового обігу у віртуальну площину, стрімкий розвиток систем електронних грошей, суттєве збільшення обігу криптовалют в короткі строки зумовили значну еволюцію електронних грошей та віртуальних активів як новітніх фінансових інструментів разом із розвитком світової економіки та цифрових технологій, що має прояв у багатьох сферах, в тому числі й у сфері публічного управління.

Втім, швидкоплинність нових форм представлення грошей характеризується тим, що формування відповідного теоретичного підґрунтя і категоріально-понятійного апарату не встигає за їх трансформацією, що призводить до ототожнення окреслених категорій або заміни одних категорій на інші.

Гене́за досліджуваних фінансових інструментів викликає потребу розглянути їх ще й у розрізі перспектив звернення стягнення на них державним або приватним виконавцем у виконавчому процесі, із застосуванням як існуючих процесуальних заходів, спрямованих на примусове виконання боржником свого обов'язку з виконання рішення, так і спрогнозувати варіанти осучаснення чинного законодавства про виконавче провадження та його адаптації до нових реалій, адже наразі вітчизняне законодавство ще не містить норм, що регулюють питання звернення стягнення на віртуальні активи, що, в свою чергу, ускладнює їх ефективне використання на практиці.

Ключовою проблемою є те, що віртуальні активи не є традиційними активами, на які можна накласти арешт або здійснити їх примусове списання, як, наприклад, на грошові кошти на банківських рахунках. Вони зберігаються на децентралізованих платформах або гаманцях, доступ до яких може бути обмежений технічними чи правовими бар'єрами, чим звернення стягнення на них значно ускладнюється. При цьому не викликає жодних сумнівів те, що вони є потенційними активами, на які може бути звернене стягнення при примусовому виконанні судових рішень і рішень інших органів.

Отже, постає важливе завдання у контексті публічного управління – створити належні правові та технічні механізми, які дозволяють ефективно вирішувати питання звернення стягнення на електронні гроші та віртуальні активи в Україні, що є однією з пріоритетних цілей в контексті їх подальшої легалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Останнім часом проблематика електронних грошей та віртуальних активів у публічному управлінні привертає значну увагу в наукових колах, оскільки вони стають дедалі більш поширеними і важливими у публічно-правових відносинах. Сутність електронних грошей визначено у наукових працях низки вчених, серед яких можна згадати Л. Царьову, М. Савлуку, М. Березіну, А. Беліч, Б. Івасіва, А. Генкіна, В. Іванова, Д. Коптюбенко, Д. Кочергіна, Ю. Крупнова, О. Лаврушина, Г. Матюхіна, О.

Махаєву, В. Міщенко, С. Овсейко, Ю. Пашкуса, С. Станицького. Також у працях Р.А. Майданика [1] підкреслена необхідність інтеграції віртуальних активів у правову систему з огляду на виклики публічного управління. Аналіз чинного законодавства України виявляє недостатність визначення статусу електронних грошей та віртуальних активів, у тому числі як об'єкта звернення стягнення. На необхідності удосконалення процедур звернення стягнення та важливості цифровізації таких процедур для ефективного управління віртуальними активами наголошують Д.М. Сібільов і А.М. Ткаченко. Таким чином, аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить про необхідність подальшого вдосконалення державного регулювання електронних грошей та віртуальних активів і розвитку практики їх примусового стягнення.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження ролі та особливостей електронних грошей і віртуальних активів, визначення їх спільних рис та відмінностей, а також шляхів ефективного звернення стягнення на електронні гроші та віртуальні активи в Україні в контексті публічного управління.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Розуміння поняття «електронних грошей» ускладнюється тим, що поняття «електронні гроші» вживається як у вузькому значенні — для позначення недержавних електронних грошей, які функціонують у мережі Інтернет, так і у широкому — охоплюючи всі види грошей, які існують у вигляді електронних записів на рахунках. До останніх належать як безготівкові гроші, емітовані державою та функціонуючі в межах банківської системи електронних платежів, так і гроші інших емітентів, які працюють поза банківською системою. Крім того, електронні гроші мають подвійний економічний характер: з одного боку, вони виступають засобом платежу, а з іншого — являють собою зобов'язання емітента, що підлягає погашенню звичайними грошима [2].

Крім того, електронними грошима називають цифрові гроші, цифрову готівку, електронну готівку, інтернет гроші, кібергроші та інші, що призводить до низки економічних та правових проблем, зокрема ускладнює процес регулювання на законодавчому рівні.

Аналізуючи визначення електронних грошей, слід зазначити, що в науковій літературі сформулювалося кілька основних підходів до цього поняття. Прихильники так званого «азійського» підходу (зокрема, М.П. Березіна, М.М. Ямпільський, Б.А. Райзберг, Є.Б. Стародубцева) розглядають електронні гроші як форму грошей, визначаючи їх як електронний засіб платежу, що зберігає грошову вартість у цифровому вигляді. При цьому вони часто вживають поняття «електронні гроші» як синонім до систем електронних платежів. Натомість прихильники «європейського» підходу (зокрема Б. Фрідмен, М. Кінг, Б. Коен, О. Іссинг, Ч. Фрідмен, Ч. Гудхарт, М. Вудфорд, Л. Мейєр та інші) визначають електронні гроші як «право вимоги на майбутнє», або ж як «передплачені фінансові продукти, які зберігають вартість, де інформація про наявні кошти чи вартість зберігається на електронному пристрої, що належить споживачу, і можуть використовуватися для багатоцільових транзакцій» [3, с. 2].

Існує також підхід, за яким електронні гроші розглядаються як фінансова послуга (наприклад, за словами С.І. Шимона та С.С. Святошника), що підкреслює їх майнову цінність через статус «передплачених» коштів, які в момент емісії конвертуються в електронний формат. Це забезпечує електронним грошам високу зручність і швидкість обігу, які значно переважають традиційні гроші [4].

Щодо міжнародних стандартів, слід зазначити, що поняття електронних грошей та основні положення про них сформульовано у Директиві 2000/46/ЄС «Про започаткування та здійснення діяльності установами-емітентами та пруденційний нагляд за ними», що затверджена 18 вересня 2000 року [5].

На національному рівні нормативне регулювання обігу електронних грошей вперше здійснено 25.06.2008 року затвердженням Національним банком України «Положення про

електронні гроші в Україні» [6]. З метою адаптації вітчизняного регулювання емісії й обігу електронних грошей до Директиви 2009/110/ЄС, у 2010 році затверджено нову редакцію «Положення про електронні гроші в Україні» від 04.10.2010 року. Про імплементацію положень Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» від 05.04.2001 року № 2346-III [7] (втратив чинність 01.08.2022 року) свідчили зміни до ст.15 цього Закону, що відбулися у 2012 році, де електронні гроші визначені як одиниці вартості, які зберігаються на електронному пристрої, приймаються як засіб платежу іншими особами, ніж особа, яка їх випускає, і є грошовим зобов'язанням цієї особи, що виконується в готівковій або безготівковій формі, а їх випуск може здійснювати виключно банк» [8], чим були визначені певні вектори сприйняття «європейського» підходу до електронних грошей вітчизняним законодавцем.

У той час під електронними грошима розумілися кошти, що зберігалися на електронному носії — чипі, вмонтованому в пластикову картку чи інший пристрій, або в пам'яті комп'ютера, — якими користувачі могли оперувати самостійно. За їх обіг відповідальність несе банк-емітент, який був зобов'язаний здійснити погашення таких електронних грошей. Під «погашенням» або «виведенням» електронних грошей малася на увазі операція з їх вилучення з обігу шляхом виплати еквівалентної суми пред'явнику у готівковій або безготівковій формі.

Про механізми звернення стягнення на електронні гроші в примусовому порядку органами державної виконавчої служби у законодавстві не згадувалося.

Щодо особливостей електронних грошей йшлося про те, що електронні гроші не є банківськими грошима у традиційному їхньому розумінні, вони обертаються поза банківською системою, зокрема в межах тієї системи, яка їх емітувала, і не є об'єктом грошово-кредитної політики Національного банку України [9].

На той час термін «електронний гаманець» мав неофіційний характер. Спочатку він застосовувався виключно до платіжних карток, що надавали доступ до електронних грошей. Однак із 2010-х років це поняття значно розширилося: під «електронними гаманцями» почали розуміти не лише картки, а й різноманітні програми та пристрої, зокрема акаунти на інтернет-платформах, які забезпечують можливість проведення транзакцій з електронними грошима. Унаслідок цього термін поступово набув значення, близького до синоніма поняття «електронні гроші».

Закон України «Про платіжні послуги» [10] містить осучаснене визначення електронних грошей як одиниці вартості, що зберігаються в електронному вигляді, випущені емітентом електронних грошей для виконання платіжних операцій (у тому числі з використанням наперед оплачених платіжних карток багатоцільового використання), які приймаються як засіб платежу іншими особами, ніж їх емітент, та є грошовим зобов'язанням такого емітента електронних грошей;

Крім того, «Положенням про випуск електронних грошей та здійснення платіжних операцій з ними», затвердженим Постановою Правління НБУ України 29.09.2022 року № 210 (далі - Положення) [11] закріплене та розширене за рахунок його суб'єктів поняття «електронного гаманця» - це обліковий запис емітента електронних грошей, комерційного агента, користувача - суб'єкта господарювання, користувача - фізичної особи, що згенерований/створений у процесинговій системі/програмному забезпеченні емітента або технологічного оператора платіжних послуг для обліку, зберігання та здійснення платіжних операцій з ними.

Таким чином, на нормативному рівні електронний гаманець виступає ключовим елементом інфраструктури електронних грошей, забезпечуючи технічну й юридичну можливість для їх зберігання та використання. У цьому контексті важливим є розуміння динаміки учасників ринку — насамперед банків-емітентів, які безпосередньо здійснюють випуск електронних грошей. З метою простеження змін на цьому ринку доцільно

проаналізувати, які банки здійснювали емісію електронних грошей у 2021 році (Табл.1) та як змінилася ця картина станом на 2024 рік (Табл. 2).

Таблиця 1

Банки-емітенти електронних грошей в Україні у 2021 році

Найменування банку	Найменування електронних грошей/ платіжної системи, з використанням якої здійснюються операції з електронними грошима
АТ "АЛЬФА-БАНК"	ALFA-MONEY, MasterCard, Visa
ПАТ "БАНК ВОСТОК"	ПРОСТІР
АТ "ТАСКОМБАНК"	МАКСІ
АКБ "ІНДУСТРІАЛБАНК"	MasterCard, Visa
АБ "УКРГАЗБАНК"	ЕЛЕКТРУМ, ПРОСТІР
ПАТ "МЕГАБАНК"	MasterCard, Visa
ПАТ "АЙБОКС БАНК"	MasterCard
АТ "АКБ "КОНКОРД"	Visa
АТ "Райффайзен банк Аваль"	MasterCard, Visa
ПАТ "МТБ БАНК"	MasterCard, Visa, XRAY

Джерело: сформовано авторами на основі використаних джерел [12]

При цьому в 2024 році серед зазначених банків – емітентом електронних грошей в Україні залишився ПАТ «МТБ БАНК».

Таким чином, у 2021–2024 роках (Діаграма 1) ринок електронних грошей в Україні зазнав суттєвого скорочення. Якщо у 2021 році налічувалося 10 банків-емітентів електронних грошей, то вже у 2024 році залишився лише один активний емітент.

Діаграма 1

Кількість банків-емітентів електронних грошей в Україні

Джерело: сформовано авторами на основі використаних джерел [13]

Така динаміка вказує на тренд до зменшення кількості учасників ринку, що зумовлено запровадженням воєнного стану та відповідними обмеженнями з боку Національного банку України, зокрема тимчасовою заборобою на випуск і розповсюдження електронних грошей з 24 лютого 2022 року.

Доволі критично з приводу шляхів закріплення законодавцем і електронних грошей, і віртуальних активів висловилися вчені-цивілісти. Так, О.В. Лещенко [14] зазначає, що законодавче закріплення грошей як речей та поширення на гроші правового режиму речей є юридичною фікцією, що не відповідає сучасним формам та змісту вказаного поняття. Дійсно, електронними грошима не можна ні фізично оволодіти, ні відчутти, що виключає їх матеріальність.

Недосконалим є й поняття віртуальних активів, розміщене в Законі України «Про віртуальні активи» [15], адже невдалим видається формулювання віртуальних активів як нематеріального блага, що, не лише не узгоджується із положеннями ЦК України, де віртуальні активи є цифровою річчю, але й у контексті досліджуваного питання унеможливило б звернення стягнення на віртуальні активи.

Зазначимо на те, що національним законодавством з 2023 року передбачено

можливість звернення стягнення на електронні гроші, що прослідковується як у законодавстві про виконавче провадження, так і надалі у законодавстві про платіжні послуги [16]. Зокрема, у ч.1 ст.48 Закону України «Про виконавче провадження» зазначено, що звернення стягнення на майно боржника полягає в його арешті, вилученні (списанні коштів з рахунків) та примусовій реалізації (пред'явленні електронних грошей до погашення в обмін на кошти, що перераховуються на відповідний рахунок органу державної виконавчої служби, рахунок приватного виконавця) [17].

Емітент зобов'язаний забезпечити негайне погашення електронних грошей: споживача/користувача, внесеного до Єдиного реєстру боржників, в обмін на кошти, що перераховуються на відповідний рахунок органу державної виконавчої служби, рахунок приватного виконавця у разі звернення стягнення на майно боржника та примусової реалізації (пп. 2 п. 64 Положення).

Аналізуючи внесені зміни до ст. 48 Закону України «Про виконавче провадження» щодо електронних грошей, зауваження викликає віднесення їх погашення до складової процесу примусової реалізації, що навряд чи є термінологічно вірним, а тому редакція ч. 1 цієї статті підлягає уточненню. На наш погляд, відповідь на питання щодо відмінності між електронними грошима та віртуальними активами слід знаходити у площині визначення їх фіатними чи нефіатними грошима. Крім того, не зважаючи на відсутність у віртуальних активів властивості законного платіжного інструменту, вони виконують функції грошей, а за таких обставин на них також може бути звернено стягнення в порядку примусового виконання судових рішень і рішень інших органів.

Так, в економічному аспекті виділяють певні компоненти електронних грошей, а саме: фіатні електронні гроші, нефіатні електронні гроші та віртуальні (ігрові) електронні гроші.

Термін «фіатні гроші» походить від латинського слова «fiat», що означає «нехай буде так». Під фіатними грошима (або просто «фіатом») розуміють грошові одиниці, які не мають забезпечення у вигляді матеріальних активів, таких як золото чи інші дорогоцінні метали. Їхня вартість визначається, контролюється і гарантується державою — через центральний банк, що їх емітує. Фіатні гроші можуть існувати як у безготівковій формі (у вигляді електронних записів на банківських рахунках), так і у вигляді готівки — паперових банкнот та монет. У XX столітті більшість країн відмовилися від так званого «золотого стандарту». Наприклад, долар США остаточно перестав бути забезпеченим золотом у 1971 році. З цього моменту більшість валют світу стали фіатними. Серед найвідоміших фіатних грошей називають гривню (UAH), що випускається Національним банком України, долар США (USD) як найвпливовішу фіатну валюту світу, євро (EUR) — офіційну валюту Єврозони, японську єну (JPY) — одну з найстабільніших азійських валют [18]. Однією з головних переваг є те, що фіатні гроші повністю інтегровані в сучасну економіку: для них існує розгалужена мережа банкоматів, касових терміналів, банків та електронних платіжних систем. Це дає змогу легко розраховуватися в магазинах, оплачувати комунальні послуги, купувати онлайн чи знімати готівку в будь-якій точці світу. Таким чином, електронні гроші слід відносити до компонентів фіатних грошей.

Нефіатні кошти, зокрема криптовалюти, не мають статусу законного платіжного засобу, але можуть використовуватися як засіб обміну або збереження вартості. Електронні гроші часто асоціюють із цифровими грошима. У свою чергу, цифрові гроші існують лише в електронному вигляді - без фізичної форми, як-от банкноти чи монети, та функціонують виключно через онлайн-платформи та спеціалізовані фінтех-сервіси. Але не варто плутати їх з електронними записами фіатних рахунків у банку. Тут йдеться про нове покоління активів, які часто базуються на технології блокчейн. Цифрові гроші можуть бути як централізованими (наприклад, цифровий юань чи майбутній цифровий євро), так і децентралізованими - як у випадку з криптовалютами, де немає жодного центрального органу, що контролює емісію. До прикладів цифрових грошей відносять криптовалюти

(серед найвідоміших Bitcoin (BTC), Ethereum (ETH) і Solana (SOL), що працюють децентралізовано та мають ринкову ціну, яка змінюється залежно від попиту, стейблкоїни - USDT або USDC (цифрові активи, вартість яких прив'язана до фіатної валюти (зазвичай до долара США) та майже не змінюється, та цифрові фіатні гроші - наприклад, цифровий юань (e-CNY), цифрова гривня e-гривня (що перебуває у тестуванні), цифровий євро (перебуває на стадії розробки). Їх випускають центробанки, і вони мають офіційний статус [19]. Порівняно з цифровими валютами та криптовалютами, фіатні гроші характеризуються більшою стабільністю вартості та підтримкою з боку державних органів. Водночас криптовалюти, такі як Bitcoin і Ethereum, здобувають популярність завдяки своїй децентралізованій природі та інвестиційному потенціалу. У сфері державного регулювання криптовалют світ поділився на кілька груп: у таких країнах, як Японія, Швейцарія, Сінгапур, Німеччина та США, криптовалюти визнаються легальними. Натомість Китай, Іран та деякі інші держави запровадили заборони на майнінг і встановили обмеження для фінансових установ та платіжних сервісів щодо операцій з криптовалютами. Україна належить до країн, де ще вагаються у потребі державного регулювання галузі, що існує вже більше десяти років, однак насправді вичікують, коли більш розвинуті держави визначаться з вектором своєї політики стосовно віртуальних активів. Найперша та найбільш розвинена на сьогодні криптовалюта — Bitcoin — продовжує стрімко набирати популярність у світі. Його дедалі частіше використовують у розрахунках, а також приймають як платіжний засіб численні суб'єкти господарювання, переважно у сфері електронної комерції, серед яких такі великі компанії, як Amazon, Subway, Tesla тощо. Визнання Bitcoin платіжним інструментом, формування його курсу відносно долара США та спроби окремих держав регулювати його обіг як засобу платежу спонукають деяких дослідників розглядати його як різновид електронних грошей. В Україні подібний підхід поки що не закріплено на законодавчому рівні, однак у майбутньому не виключається можливість того, що віртуальні активи можуть стати загальновизнаним еквівалентом вартості та отримати статус законного платіжного засобу нарівні з фіатною валютою. З огляду на це, доцільно узагальнити ключові ознаки цих понять у порівняльній таблиці, що дозволить чітко розмежувати їх правову природу та регулювання (Табл. 2).

Таблиця 2

Співвідношення понять «віртуальні активи», «криптовалюти», «електронні гроші»

Критерій	Віртуальні активи	Криптовалюти	Електронні гроші
Нормативна база	Закон України «Про віртуальні активи» (№2074-IX від 17.02.2022)	Відсутнє чітко визначене нормативно-правове забезпечення, проте можна віднести до ЗУ «Про віртуальні активи»	Закон України «Про платіжні послуги» (№1591-IX від 30.06.2021)
Визначення	віртуальний актив - нематеріальне благо, що є об'єктом цивільних прав, має вартість та виражене сукупністю даних в електронній формі	незабезпечений віртуальний актив - віртуальний актив, що не посвідчує жодних майнових або немайнових прав. Його цінність визнається на підставі попиту та пропозиції	електронні гроші - одиниці вартості, що зберігаються в електронному вигляді, випущені емітентом електронних грошей для виконання платіжних операцій
Наявність емітента	Може бути забезпечений емітентом або ні	Немає емітента	Завжди є емітент
Регулятор	НКЦПФР	НКЦПФР	НБУ
Технологічна основа	Використовують технологію розподіленого реєстру (DLT)	Обов'язково базуються на DLT	Не використовують DLT
Правовий статус як валюти	Не є законним платіжним засобом в Україні	Не є платіжним засобом чи грошовою одиницею України	Є законним платіжним засобом у формі безготівкових коштів

Джерело: сформовано авторами на основі використаних джерел [10; 15]

Таким чином, на тлі відсутності чіткого правового регулювання у більшості юрисдикцій, включно з Україною, проблема стягнення віртуальних активів, особливо з холодних гаманців залишається переважно неврегульованою.

Холодні гаманці (cold wallets) становлять один із найпоширеніших засобів офлайн-зберігання криптовалюти у вигляді паперових та апаратних гаманців [20, с. 21], що забезпечують підвищений рівень безпеки шляхом зберігання в автономному режимі, без підключення до мережі Інтернет.

З точки зору правозастосування, такі гаманці фактично перебувають поза межами традиційного виконавчого провадження, що створює низку суттєвих викликів як технічного, так і правового характеру:

- недостатність правових механізмів виявлення, вилучення чи погашення таких гаманців та в подальшому активів;
- неможливість арешту або блокування через централізовані платформи;
- неможливість оперативної ідентифікації власника та встановлення права власності, через відсутність прив'язки гаманця до імені особи;
- відсутність ключів доступу до гаманця у разі відмови боржника від співпраці;
- імовірність знищення носія або ключа та унеможливлення подальшого функціонування та користування активами.

Не зважаючи на автономність холодного гаманця, існують підходи, які можуть бути використані для виявлення або встановлення факту володіння такими активами: збирання та дослідження електронної інформації, що може свідчити про зберігання приватного ключа або самого пристрою; встановлення ймовірної прив'язки адреси до особи через вхідні/вихідні транзакції, а також можливість відстеження шляхів руху активів за допомогою інструментів блокчейн-аналітики; застосування заходів забезпечення, зокрема тимчасове вилучення фізичних носіїв, де може зберігатися холодний гаманець тощо.

Наявність холодних гаманців як засобу зберігання віртуальних активів формує новий рівень викликів у контексті виконавчого провадження. Їх технічна автономність, анонімність і незалежність від будь-яких посередників унеможлиблює застосування традиційних інструментів в процесі звернення стягнення. У цьому контексті, актуальним постає питання формування ефективного правового механізму, який враховуватиме як технологічні особливості холодних гаманців, так і необхідність балансування між гарантіями приватності та публічним інтересом у забезпеченні виконання судових рішень. Виникає необхідність у напрацюванні правових та технічних підходів з метою удосконалення механізмів виявлення та звернення стягнення на віртуальні активи, що зберігаються на холодних гаманцях.

Відомо, що Закон України «Про віртуальні активи» не визначає особливостей звернення стягнення на віртуальні активи в примусовому порядку, тому для забезпечення ефективного виконання судових рішень та рішень інших органів відповідні положення підлягають розробленню та впровадженню.

Наряду із розвитком електронних грошей та віртуальних активів, в Україні швидкими темпами рухається цифровізація виконавчого провадження та незабаром буде прийнято Закон №9363 «Про внесення змін до деяких законів України щодо цифровізації виконавчого провадження» [21], яким пропонується перехід багатьох процесів у електронну форму, проте не містить положень щодо віртуальних активів, що потребує гармонізації із Законом України «Про віртуальні активи» та іншими нормативно-правовими актами.

Це стане можливим у разі використання окремих інструментів для пошуку, арешту та подальшого стягнення таких активів, досвід застосування яких вже поступово впроваджується Національним агентством України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів.

Отже, відсутність правового регулювання звернення стягнення на віртуальні активи у виконавчому процесі не лише гальмує примусове виконання рішень і захисту інтересів

стягувачів, але й підриває фінансову безпеку та ефективність публічного управління.

Слушні пропозиції висловлені Д.М. Сібільовим [22], який для забезпечення можливості звернення стягнення на криптовалютні активи пропонує наступні заходи, що має включати:

- підготовку виконавців до роботи з віртуальними активами, зокрема навчання особливостям програмного забезпечення, яке використовується для управління криптогаманцями;
- надання виконавцям доступу до смартфонів або інших апаратних засобів боржника, де можуть зберігатися віртуальні активи;
- забезпечення технічної можливості переведення коштів із криптогаманця боржника – виникає потреба в співпраці з CASP (Crypto-asset Service Provider - постачальник послуг криптоактивів);
- розробку процедур примусової конвертації віртуальних активів у національну валюту.

При цьому звернення стягнення на віртуальні активи значною мірою залежить від співпраці з CASP, до яких належать криптобіржі, оператори криптогаманців, платформи обміну та інші суб'єкти, які сприяють обігу криптовалют.

Про необхідність врегулювання особливостей звернення стягнення на віртуальні активи яскраво свідчить вже наявна вітчизняна судова практика останніх років, як у кримінальних провадженнях, так і у цивільних справах, що стосується накладення арешту та навіть стягнення віртуальних активів, які в силу відсутності відповідних законодавчих норм не підлягають примусовому виконанню.

Так, ухвалою Голосіївського районного суду Києва від 21.10.2022 у справі № 752/7557/22 задоволено клопотання прокурора про накладення арешту на активи, розміщені на криптогаманці, заблоковані компанією Tether, у розмірі 247 761 USDT та зобов'язано компанію Tether забезпечити їх повернення або перевипущення потерпілому [23].

У справі № 953/7057/23 13 вересня 2023 року суд ухвалив накласти арешт на криптовалюту на суму 169,308 USDT, розміщену на гаманці криптобіржі Binance, та передати активи на відповідальне зберігання ОСОБА_4 з обмеженням їх використання [24].

Додатково ухвалено рішення щодо арешту 170,000 USDT на гаманці криптобіржі Bybit із зобов'язанням біржі передати активи потерпілому [25].

У справі № 991/2733/22 20 вересня 2022 року слідчий суддя ВАКС ухвалив рішення про арешт віртуальних активів підозрюваного у справі про неправомірну вигоду. Було арештовано [26]:

- 25 377,8 USDT та 116,770185 TRX на одному гаманці.
- 32 003 USDT та 0,006163 ETH на іншому гаманці.

У справі № 474/1691/23 20 червня 2024 року суд задовольнив позов щодо стягнення заборгованості за договором позики, частково наданої у криптовалюті USDT. Суд постановив стягнути 31 479 доларів США 45 центів основного боргу (тобто лише в доларовому еквіваленті), судовий збір та витрати на правничу допомогу [27].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Звернення стягнення на електронні гроші та віртуальні активи є складним завданням, яке вимагає комплексного підходу та адаптації чинного законодавства до нових реалій цифрової економіки. Зокрема, важливо усунути неузгодженість окремих норм щодо погашення електронних грошей із законодавством про виконавче провадження. Крім того, забезпечити узгодження національного законодавства, зокрема Закону України «Про віртуальні активи», із законодавством про виконавче провадження для створення комплексного звернення стягнення на віртуальні активи. Водночас, для ефективної реалізації цих заходів необхідно враховувати специфіку публічного управління, оскільки віртуальні активи є частиною глобального фінансового ринку, що вимагає налагодження координації на

міжвідомчому та міжнародному рівнях.

Важливим є також процес цифровізації виконавчого провадження, що дозволить створити необхідну інфраструктуру для арешту та стягнення віртуальних активів з урахуванням їх унікальних технічних характеристик. Відповідно до сучасних вимог публічного управління, це включає розвиток відповідних інструментів, що забезпечують прозорість та ефективність виконання судових рішень, а також зменшення існуючих бар'єрів.

Міжнародна інтеграція та узгодження з міжнародними стандартами, зокрема положеннями МіСА, дозволяє інтегрувати віртуальні активи в глобальну фінансову систему, підвищуючи рівень публічного управління у цій сфері. Відповідність національного законодавства міжнародним нормам сприятиме розвитку національного ринку віртуальних активів та забезпечить доступ до глобальних фінансових потоків.

Завдяки впровадженню сучасних міжнародних практик і налагодженню співпраці з криптовалютними платформами буде знижено ризики ухилення від обов'язку боржників з виконання рішень і підвищено рівень правової стабільності в Україні, що є важливим кроком для інтеграції в глобальну цифрову економіку.

Список використаних джерел

1. Майданик Р.А. Віртуальна валюта в цивільному праві України: стан, тенденції, перспективи. *Вісн. Нац. акад. прав. наук України*. 2018. Т. 25, № 2. С. 114-129. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/519424> (дата звернення: 20.05.2025).
2. Дяковський Д.А. Основи функціонування електронних грошей в Україні. *Наукові записки НаУКМА*. 2012. С. 57-60 (дата звернення: 21.05.2025).
3. Survey of Developments in Electronic Money and Internet and Mobile Payments. Bank for International Settlements. Basle, 2004. 216 p. (дата звернення: 22.05.2025).
4. Шимон С. І. Електронні гроші: форма грошей чи майнові права вимоги? *Юридична Україна*. 2015. № 9. С. 36-41 (дата звернення: 18.05.2025).
5. Про започаткування та здійснення діяльності установами-емітентами та пруденційний нагляд за ними: Директива 2000/46/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 18 вересня 2000 року. *Офіційний вісник ЄС* L 319/1 від 20.10.2000 року.
6. Положення про електронні гроші в Україні, затверджене постановою Правління Національного банку України № 178 від 25.06.2008 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0688-08/ed20080625#Text> (дата звернення: 18.05.2025).
7. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні. Закон України від 05.04.2001 року № 2346-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2346-14/ed20010405#Text> (дата звернення: 10.05.2025).
8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо функціонування платіжних систем та розвитку безготівкових розрахунків. Закон України № 5284-V від 18.09.2012 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5284-17/ed20130811#Text> (дата звернення: 12.05.2025).
9. Ласукова А.С. Електронні гроші як інструмент оптимізації грошового обігу. *Вісник УБС НБУ*. 2014. № 1 (19). С. 190-193.
10. Про платіжні послуги. Закон України 1591-IX від 30.06.2021 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20/ed20210630#Text> (дата звернення: 10.05.2025).
11. Положення про випуск електронних грошей та здійснення платіжних операцій з ними, затверджене Постановою Правління Національного банку України 29.09.2022 року № 210. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0210500-22#n2> (дата звернення: 12.05.2025).
12. Перелік банків України, які мають право здійснювати випуск електронних грошей. Open Data Watchdog. URL: <https://wd.clarity-project.info/package/fa978db7-fc82-4104-8490-411b7592bf87> (дата звернення: 14.05.2025).
13. Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану: Постанова Правління Національного банку України від 24.02.2022 № 18. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v024022022-18#Text> (дата звернення: 14.05.2025).

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0018500-22#Text> (дата звернення: 10.05.2025).

14. Лещенко О.В. Поняття та правові ознаки грошей. Актуальні проблеми держави і права. 2011. № С.190-198.

15. Про віртуальні активи. Закон України № 2074-IX від 17.02.2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20/ed20220217#Text> (дата звернення: 10.05.2025).

16. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо платіжних послуг. Закон України 2888-IX від 12.01.2023 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2888-20#n399> (дата звернення: 17.05.2025).

17. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 № 1404-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text> (дата звернення: 10.05.2025).

18. Фіатні гроші – що це таке та яка їх відмінність від криптовалюти? URL: <https://probitcoin.com.ua/fiatni-groschi.html> (дата звернення: 11.05.2025).

19. Фіатні та цифрові гроші: що це таке й у чому різниця. URL: <https://trusteeglobal.com/academy/fiat-money-vs-digital-money/> (дата звернення: 17.05.2025).

20. Lenche Ristoska, Anita Veternik. Handbook for dealing with virtual currencies in criminal proceedings. OSCE Mission to Skopje. 2022. 92 p. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/2/0/522754.pdf> (дата звернення: 15.05.2025).

21. Про внесення змін до деяких законів України щодо цифровізації виконавчого провадження. Проект Закону № 9363 від 07.06.2023 року. URL: <https://itd.rada.gov.ua/BILLINFO/Bills/Card/42073> (дата звернення: 12.05.2025).

22. Сібільов Д.М. Криптовалютні активи боржників та питання виконавчого провадження. *Матеріали круглого столу, присвяченого 19-й річниці Європейського дня цивільного правосуддя*, Харків, 25 жовтня 2022 року, за ред. проф. К.В. Гусарова Харків, 2022, С.79-81. URL: https://nauka.nlu.edu.ua/nauka/download/zbirniki_konf/25.10.2022.pdf (дата звернення: 17.05.2025).

23. Єдиний державний реєстр судових рішень. Ухвала Голосіївського районного суду міста Києва від 21.10.2022. справа № 752/7557/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107636954> (дата звернення: 17.05.2025).

24. Єдиний державний реєстр судових рішень. Ухвала Київського районного суду м. Харкова від 13.09.2023 справа № 953/7057/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113615679> (дата звернення: 15.05.2025).

25. Єдиний державний реєстр судових рішень. Ухвала Київського районного суду м. Харкова від 13.09.2023 справа № 953/7057/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113615680> (дата звернення: 17.05.2025).

26. Єдиний державний реєстр судових рішень. Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 20.09.2022 справа № 991/2733/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106407978> (дата звернення: 12.05.2025).

27. Єдиний державний реєстр судових рішень. Рішення Врадіївського районного суду Миколаївської області від 20.06.2024 справа № 474/1691/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119942266> (дата звернення: 10.05.2025).

References

1. Maydanyk R.A. (2018) Virtual'na valyuta v tsyvil'nomu pravi Ukrayiny: stan, tendentsiyi, perspektyvy. Visn. Nats. akad. prav. nauk Ukrayiny. Т. 25, № 2. 114-129. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/519424> [in Ukrainian]

2. Dyakovs'kyu D.A. (2012) Osnovy funktsionuvannya elektronnykh hroshey v Ukrayini. Naukovi zapysky NaUKMA. 57-60. [in Ukrainian]

3. Survey of Developments in Electronic Money and Internet and Mobile Payments. Bank for International Settlements. Basle, 2004. 216 p. [in Ukrainian]

4. Shimon S. I. (2015) Electronic money: a form of money or property rights claims? Legal Ukraine. No. 9. 36-41. [in Ukrainian]
5. On the taking up, pursuit of the business of credit institutions and their prudential supervision: Directive 2000/46/EC of the European Parliament and of the Council of 18 September 2000. Official Journal of the EU L 319/1 of 20.10.2000. [in Ukrainian]
6. Regulations on electronic money in Ukraine, approved by the Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine No. 178 dated June 25, 2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0688-08/ed20080625#Text> [in Ukrainian]
7. On payment systems and money transfers in Ukraine. Law of Ukraine dated 05.04.2001 No. 2346-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2346-14/ed20010405#Text> [in Ukrainian]
8. On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding the Functioning of Payment Systems and the Development of Non-Cash Settlements. Law of Ukraine No. 5284-V of September 18, 2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5284-17/ed20130811#Text> [in Ukrainian]
9. Lasukova A.S. (2014) Elektronni hroshi yak instrument optymizatsiyi hroshovoho obihu. Visnyk UBS NBU. № 1 (19). P. 190-193 [in Ukrainian]
10. On Payment Services. Law of Ukraine 1591-IX of June 30, 2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20/ed20210630#Text> [in Ukrainian]
11. Regulations on the issuance of electronic money and the implementation of payment transactions with them, approved by Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine dated September 29, 2022 No. 210. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0210500-22#n2> [in Ukrainian]
12. List of Ukrainian banks authorized to issue electronic money. Open Data Watchdog. URL: <https://wd.clarity-project.info/package/fa978db7-fc82-4104-8490-411b7592bf87> [in Ukrainian]
13. On the operation of the banking system during the period of martial law: Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine dated 02/24/2022 No. 18. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0018500-22#Text> [in Ukrainian]
14. Leshchenko O.V. (2011) Ponyattya ta pravovi oznaky hroshey. Aktual'ni problemy derzhavy i prava..190-198 [in Ukrainian]
15. On Virtual Assets. Law of Ukraine No. 2074-IX of February 17, 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20/ed20220217#Text> [in Ukrainian]
16. On Amendments to the Tax Code of Ukraine and Other Legislative Acts of Ukraine Regarding Payment Services. Law of Ukraine 2888-IX of January 12, 2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2888-20#n399> [in Ukrainian]
17. On enforcement proceedings: Law of Ukraine dated 02.06.2016 No. 1404-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text> [in Ukrainian]
18. Fiat money - what is it and how does it differ from cryptocurrency? URL: <https://probitcoin.com.ua/fiatni-groshi.html> [in Ukrainian]
19. Fiat and digital money: what is it and what is the difference. URL: <https://trusteeglobal.com/academy/fiat-money-vs-digital-money/> [in Ukrainian]
20. Lenche Ristoska, Anita Veternik. (2022) Handbook for dealing with virtual currencies in criminal proceedings. OSCE Mission to Skopje. 92 p. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/2/0/522754.pdf> [in Ukrainian]
21. On Amendments to Certain Laws of Ukraine Regarding the Digitalization of Enforcement Proceedings. Draft Law No. 9363 of 07.06.2023. URL: <https://itd.rada.gov.ua/BILLINFO/Bills/Card/42073> [in Ukrainian]

22. Sibil'ov D.M. (2022) Kryptovalyutni aktyvy borzhnykiv ta pytannya vykonavchoho provadzhennya. Materialy kruhloho stolu, prysvyachenoho 19-y richnytsi Yevropeys'koho dnya tsyvil'noho pravosuddya, Kharkiv, za red. prof. K.V. Husarova Kharkiv, 79-81. URL: https://nauka.nlu.edu.ua/nauka/download/zbirniki_konf/25.10.2022.pdf [in Ukrainian]
23. Unified State Register of Court Decisions. Decision of the Holosiivskyi District Court of Kyiv dated 10/21/2022. Case No. 752/7557/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107636954> [in Ukrainian]
24. Unified State Register of Court Decisions. Resolution of the Kyiv District Court of Kharkiv dated 13.09.2023, case No. 953/7057/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113615679> [in Ukrainian]
25. Unified State Register of Court Decisions. Resolution of the Kyiv District Court of Kharkiv dated 13.09.2023, case No. 953/7057/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113615680> [in Ukrainian]
26. Unified State Register of Court Decisions. Resolution of the Appellate Chamber of the High Anti-Corruption Court dated 20.09.2022, case No. 991/2733/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106407978> [in Ukrainian]
27. Unified State Register of Court Decisions. Decision of the Vradiyivskyi District Court of Mykolaiv Region dated 20.06.2024, case No. 474/1691/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119942266> [in Ukrainian]